

Η κοινωνιολογική θεωρία του A. Touraine

Αντώνης Γεωργούλας*

Περίληψη

Στο έργο του ο A. Touraine κατασκευάζει μία πρωτότυπη θεωρία της παραγωγής των κοινωνιών, η οποία είναι στηριγμένη στη μελέτη της ιστορικής κίνησης, στα πλαίσια ενός μετωυμικού μετασχηματισμού των παλαιότερων ρευμάτων και κριτικής της σύγχρονης κοινωνιολογίας και τον επαναπροσδιορισμό των κοινωνικών κινημάτων. Κατά το συγγραφέα η ολοκλήρωση αυτής της προσπάθειας θα επέλθει με την εμπειρική επαλήθευση στο πεδίο της κοινωνικής πρακτικής.

1. Εισαγωγή

Τα τελευταία χρόνια έγινε η επεξεργασία ορισμένων κοινωνιολογικών θεωριών, οι οποίες, τουλάχιστον εκ πρώτης όψεως, φαίνεται να έχουν αποκοπεί από τον αρχικό πυρήνα γύρω από τον οποίο συγκροτήθηκαν οι κοινωνικές επιστήμες (: ιδέα της προόδου, της εξέλιξης, κ.λπ.).

Η κοινωνιολογία, δηλαδή η απόπειρα επιστημονικής ανάλυσης της συγκρότησης και του μετασχηματισμού των κοινωνιών στο επίπεδο των σχέσεων ανάμεσα στους φορείς, στα δρώντα υποκείμενα ή στα άτομα, γεννήθηκε σαν κριτική στο νομικιστικό νομιναλισμό και στην φιλοσοφική ουσιοκρατία (N. Elias, 1970 και 1991). Στις μέρες μας, υπάρχουν αρκετές απόψεις για τη σχέση της κοινωνιολογίας και της κοινωνίας. Συχνά, η κοινωνιολογία

* Ειδικός επιστήμονας στο Πανεπιστήμιο Κρήτης.

θεωρείται σαν επιστήμη της νεωτερικής κοινωνίας, που δεν έχει λόγο ύπαρξης, παρά μόνο στο πλαίσιο της νεωτερικότητας (Γ. Βέλτσος, 1988, σ. 77-105). Άλλες φορές, υποστηρίζεται το εντελώς αντίθετο: ότι, δηλαδή, η κοινωνιολογία δεν κατόρθωσε να αποκοπεί πλήρως από τις παραστάσεις του κόσμου που ενυπάρχουν στην πράξη γέννησής της και ότι οι μετα-βιομηχανικές κοινωνίες δεν είναι μετα-νεωτερικές, αλλά υπερ-νεωτερικές. Στη δεύτερη περίπτωση εντάσσεται και η άποψη του Α. Touraine, την οποία θα επιχειρήσουμε να παρουσιάσουμε σε τούτη την εργασία.

Πέρα από τις προηγούμενες διχογνωμίες, θα ήταν χρήσιμη μια σύντομη σκιαγράφηση των κυριότερων σταθμών από τους οποίους διέρχεται η κοινωνιολογική σκέψη, κατά τη διάρκεια του 20ού αιώνα. Κατ' αρχάς, είναι γενικά αποδεκτό, πως η κοινωνιολογία ξεφεύγει απ' αυτό που ο G. Rocher, πολύ εύστοχα, ονομάζει ταξινομητική παράδοση, για να εισέλθει σε μια προοπτική αναλυτικής διερεύνησης των κοινωνικών σχέσεων (G. Rocher, 1968).

Η πράξη αποκοπής από την ταξινομητική παράδοση, μπορεί να αναζητηθεί στο λειτουργισμό. Ο τελευταίος, ως αντίθεση κυρίως στους συμπληματικούς εξελικτισμούς, μεταφέρει το πρόβλημα από την φιλοσοφία της Ιστορίας, στις συνθήκες μέσα στις οποίες γεννιούνται και λειτουργούν τα διάφορα πολιτιστικά στοιχεία (εργαλεία, αντιλήψεις, θεσμοί, κ.λπ.). Αυτή η πρώτη αμιγής κοινωνιολογική λογική, έχει δύο άμεσες απολήξεις: από το ένα μέρος, οδηγείται από τον κουλτουραλισμό σε έναν κοινωνικό σχετικισμό και, από το άλλο, καθώς επανενσωματώνεται η ιδέα της προόδου μέσω της σύζευξης της ντυρκεμιανής διαφοροποίησης και της κυβερνητικής αντίληψης του συστήματος, οδηγείται σε έναν εξελικτιστικό ντετερμινισμό. Το επόμενο μεγάλο βήμα απαγγίστρωσης από την ταξινομητική παράδοση, γίνεται από το δομισμό και την αντίληψη της δομής, ως αφαίρεσης δευτέρου βαθμού, αντίληψη που υποβασιμάζεται από την ιδέα της σταθερότητας στο χρόνο πολιτιστικών στοιχείων και σχημάτων σκέψης. Τούτη η αντίληψη της δομής συνιστά επίσης την αφετηρία τροποποίησης των μαρξιστικής προέλευσης εξελικτισμών.

Είναι προφανές ότι οι δύο μείζονες κοινωνιολογικές παραδόσεις αντιστοιχούν σε διαφορετικές φάσεις της κοινωνικής συγκρότησης και δυναμικής. Η ταξινομητική παράδοση ή κλασσική κοινωνιολογία, αντιστοιχεί στην περίοδο κατίσχυσης της βιομηχανίας και της κυριαρχίας του αστικού πολιτισμού, κάτι που αντανακλάται στις θεωρητικές συνθέσεις των «πατέρων θεμελιωτών»: το κύριο πρόβλημα συνίσταται στην ανεύρεση των μηχανι-

σμών ή των νόμων που βρίσκονται στη βάση της κοινωνικής μεταβολής και η κύρια προσπάθεια στρέφεται προς τον ορισμό, τόσο του περιεχομένου δύο διαφορετικών μορφών κοινωνικής οργάνωσης, όσο και προς τον εντοπισμό των παραγόντων που προσδιορίζουν ή επηρεάζουν την κοινωνική αλλαγή. Η αναλυτική κοινωνιολογική παράδοση αντιστοιχεί στη νεωτερική (moderne) κοινωνία, η οποία χαρακτηρίζεται από την ανάπτυξη των μέσων διοίκησης, τη διεύρυνση των καπιταλιστικών σχέσεων και τον υψηλό βαθμό εξατομίκευσης, τις ευρείες κοινωνικές ανακατατάξεις, τόσο στο πλαίσιο εθνικών κρατών, όσο και σε διεθνές επίπεδο, την αύξηση της βιομηχανικής παραγωγής, τη θεσμοποίηση της κεντρικής κοινωνικής διαμάχης και τη διεύρυνση της καταναλωτικής βάσης. Συνεπώς, η κοινωνιολογία επεξεργάζεται τις προβληματικές της, είτε αναφορικά με την πίστη στην αποτελεσματικότητα της εργαλειακής ορθολογικότητας (συστημισμός), είτε αναφορικά με την πίστη στην απελευθερωτική δύναμη της κριτικής σκέψης (διάφοροι δομισμοί), είτε στο πλαίσιο της πίστης στην εξέχουσα σημασία της υποκειμενικότητας και του ατομικού νοήματος (συμβολική διαντίδραση, αλλά και μεθοδολογικός ατομισμός).

Όμως, πέρα από τις άμεσες αναφορές στα θεωρητικά σχήματα ή στις έννοιες των κλασικών, η οποιαδήποτε νέα κοινωνιολογική θεωρία που επιχειρεί να κόψει τους δεσμούς με την αναλυτική θεωρητική παράδοση, δεν μπορεί παρά να συγκροτηθεί αναφορικά με τις μείζονες θεωρίες –θεωρητικά σχήματα και παραστάσεις του κόσμου– τούτης της παράδοσης. Προς αυτή την κατεύθυνση, η κάθε θεωρία που έχει ως κεντρικό πυρήνα το μετασχηματισμό της βιομηχανικής κοινωνίας, όπως συμβαίνει με τη θεωρία του A. Touraine, δε μπορεί να κατανοηθεί, παρά μόνο αναφορικά με τις προηγούμενες θεωρητικές παραγωγές του κοινωνιολογικού πεδίου. Πιο συγκεκριμένα, η αντίληψη της κοινωνιολογίας, οι παραστάσεις του κοινωνικού κόσμου και το θεωρητικό μοντέλο που προτείνονται από τον Touraine, δε μπορούν να κατανοηθούν, παρά μόνο μέσα από μια σειρά θεωρητικών ρήξεων ή/και συνεχειών με τις αντιλήψεις, τις παραστάσεις του κόσμου και τα θεωρητικά μοντέλα, που ο συγγραφέας θεωρεί ότι αντιστοιχούν στη νεωτερική κοινωνία.

Είναι γνωστό, πως τα ρεύματα κοινωνιολογικής σκέψης δεν έχουν μεγάλη χρονική διάρκεια στην επιστημονική επικαιρότητα, κάτι που εξαρτάται, τόσο από την εναλλαγή των προβληματικών *à la mode* (Ph. Fritsch, 1992), όσο και από τον ετερόνομο χαρακτήρα του κοινωνιολογικού πεδίου (Chr. de Montlibert 1993).

Τούτο αντανακλάται, μερικώς, και στο έργο του Α. Touraine. Όμως, το απλό γεγονός πως ο συγγραφέας δε συνομιλεί εξαρχής και διαρκώς με τα ίδια ρεύματα –λειτουργία, έλεγχος, απόφαση (Α. Touraine 1973) και μαρξισμός, δομισμός, ατομισμός (Α. Touraine 1984)– δε δείχνει έναν αέναο, μάλλον μετωνυμικό, μετασχηματισμό των παλαιότερων ρευμάτων –π.χ. ο έλεγχος μετασχηματίζεται σε δομή, η απόφαση σε στρατηγική– που οφείλει ο συγγραφέας να αντιμετωπίσει, στην προοπτική υποστήριξης ορισμένων πάγιων θέσεων του μοντέλου δράσης που προτείνει.

Η σταθερότερη θέση του Α. Touraine απέναντι στα παραπάνω ρεύματα κοινωνιολογικής σκέψης είναι πως τα τελευταία αδυνατούν να παρακολουθήσουν, εξαιτίας κυρίως της εμμονής τους σε παραστάσεις της κλασσικής κοινωνιολογίας, την παραγωγή του νέου, δηλαδή της «προγραμματισμένης ή μεταβιομηχανικής κοινωνίας». Στο σημείο αυτό και πέρα από την αντίληψη ότι το νέο μπορεί να είναι το απλό αποτέλεσμα μιας μετωνυμικής αλλαγής, όπως υποστηρίζουν πολλοί δομισμοί, θα μπορούσε να παρατηρηθεί, πως είναι εξαιρετικά σημαντική η εξέταση των παραστάσεων που συνοδεύουν τις θεωρητικές τροποποιήσεις, ακόμα και στα πλαίσια του ίδιου ρεύματος σκέψης, γιατί, εκτός των άλλων, η υιοθέτηση νέων παραστάσεων αντανακλά και τη συνολική κατάσταση των σχέσεων δύναμης. Για παράδειγμα, δεν αρκεί το να αφορίσουμε τη νέα εκδοχή του ατομισμού σαν επαναδιατύπωση παλαιότερων δογμάτων με άλλους όρους. Το πρόβλημα είναι να δούμε το γιατί διαχέεται και, στη συνέχεια αντικαθίσταται, η θεωρία της απόφασης μέσα από τη μελέτη της διαφοροποιημένης συγκρότησης νέων παραστάσεων του κοινωνικού κόσμου που αντιστοιχούν σε δομικές αλλαγές και όχι να μείνουμε στο επίπεδο της διαισθητικής παρατήρησης: για παράδειγμα, να δηλώσουμε απλά πως η κοινωνική επιτυχία της θεωρίας της απόφασης οφείλεται στο ότι υιοθετείται από τη νέα αστική τάξη (Α. Touraine, 1973, σ. 46) και αντικαθίσταται, όταν νέα κοινωνικά στρώματα υιοθετούν περισσότερο ατομιστικές παραστάσεις.

2. Κοινωνιολογία και κοινωνία.

Οι κεντρικότερες έννοιες του μοντέλου του Α. Touraine είναι η ιστορικότητα, το σύστημα ιστορικής δράσης (ΣΙΔ) και το κοινωνικό κίνημα. Ο κύριος στόχος του συγγραφέα, είναι η ανάλυση των μεταβιομηχανικών ή προγραμματισμένων κοινωνιών και, πιο συγκεκριμένα, ο τρόπος που προκαλούνται αλλαγές, στο πλαίσιο

αυτών των κοινωνιών, μέσα από τις δράσεις των ομάδων που συγκροτούν τα κοινωνικά κινήματα. Οι προγραμματισμένες κοινωνίες, είναι αυτές που διαδέχονται τις βιομηχανικές. Ενώ οι δεύτερες χαρακτηρίζονται από μια ανεξέλεγκτη ανάπτυξη των παραγωγικών δυνάμεων, η λειτουργία και η ανάπτυξη των δεύτερων, χαρακτηρίζονται από τις οικονομικές ή τις πολιτικές αποφάσεις και μια επιθυμία προγραμματισμένης ανάπτυξης (A. Touraine, 1965). Τούτη η αρχική αντίληψη της μεταβιομηχανικής κοινωνίας, δεν μένει αμετάβλητη στη σκέψη του συγγραφέα. Με τον καιρό, η έννοια της απόφασης, αντικαθίσταται με αυτή της πολιτιστικής βιομηχανίας (A. Touraine, 1993). Η επιλογή του όρου προγραμματισμένη κοινωνία γίνεται «γιατί η εξουσία διαχείρισης, σ' αυτήν την κοινωνία, συνίσταται στην πρόβλεψη και στην τροποποίηση της γνώμης, των στάσεων, των συμπεριφορών, στην τυποποίηση της προσωπικότητας και του πολιτισμού, στην άμεση εισδοχή στον κόσμο των αξιών, αντί να περιορίζεται στην περιοχή της ωφελιμότητας... Το πέρασμα από τη βιομηχανική στην προγραμματισμένη κοινωνία, είναι η αντικατάσταση της διοίκησης των πραγμάτων από την διακυβέρνηση των «ανθρώπων» (A. Touraine, 1993, σ. 284). Σε τούτη τη μετασχηματιζόμενη κοινωνία αντιστοιχεί μια κοινωνιολογία της δράσης, η οποία αντιλαμβάνεται την κοινωνία σαν αποτέλεσμα των δράσεων των διαφόρων κοινωνικών ομάδων. Συνοπτικά, η θέση του συγγραφέα είναι πως η κοινωνία παράγεται μέσα από κοινωνικά προσδιορισμένες δράσεις.

Πριν περάσουμε στην παρουσίαση της θεωρίας της παραγωγής της κοινωνίας, προαπαιτείται η εξέταση του τρόπου με τον οποίο αντιλαμβάνεται ο συγγραφέας τη σύγχρονη κοινωνιολογία, όπως και τις επιβιώσεις μέσα στην τελευταία παραστάσεων, αντιλήψεων και ιδεών που προέρχονται άμεσα από τις κοινωνικές φιλοσοφίες ή την προ-κοινωνιολογία (: κλασσική κοινωνιολογία). Τούτο γιατί η οποιαδήποτε νέα θεωρία κατασκευάζεται στη συνέχεια των προηγούμενων, αλλά και σε αντίθεση με τις ήδη υφιστάμενες θεωρίες.

α. Η κριτική της σύγχρονης κοινωνιολογίας

Αφετηρία της κριτικής που επιχειρεί ο A. Touraine στη σύγχρονη κοινωνιολογία είναι δύο γενικές διαπιστώσεις, οι οποίες αφορούν στα αφετηριακά σημεία κάθε κοινωνιολογικής οπτικής. Πρώτον, για το λόγο πως κάθε κοινωνία έχει «μια οργάνωση, μια συνέχεια και μηχανισμούς διατήρησης και μεταβίβασης των προ-

σανατολισμών, των κανόνων και της εξουσίας», η αφετηρία του κάθε κοινωνιολόγου είναι «να διερωτηθεί για τα προβλήματα της κοινωνίας». Δεύτερον, για το λόγο πως η κάθε κοινωνία αποτελεί τόσο μια «ενότητα», η λειτουργία της οποίας εξασφαλίζεται από ορισμένες αξίες ή τις σχέσεις της με το περιβάλλον, όσο και ένα χώρο κοινωνικών σχέσεων, ειδικά «σχέσεων κυριαρχίας», ο κοινωνιολόγος επιλέγει τη μια ή την άλλη οπτική, δηλαδή είτε την οπτική της ενότητας, είτε αυτήν της κυριαρχίας (A. Touraine, 1973, σ. 43-44).

Από το συνδυασμό των αφετηριακών σημείων της κοινωνιολογικής οπτικής προκύπτουν τέσσερα μεγάλα ρεύματα κοινωνιολογικής σκέψης. Στον κάθε συνδυασμό αντιστοιχεί και ένας ξεχωριστός τρόπος προσέγγισης του κοινωνικού κόσμου. Η κάθε κοινωνιολογία προσεγγίζει τον κοινωνικό κόσμο, είτε με λειτουργικούς όρους, είτε επικεντρώνει την προσοχή της στους κοινωνικούς ελέγχους, είτε τον αναλύει στο επίπεδο των αποφάσεων, είτε, τέλος, στο επίπεδο των δράσεων.

	Ευταξία	Κίνηση
Σχέσεις κοινωνίας με περιβάλλον, αξίες Εσωτερικές κοινωνικές σχέσεις	Λειτουργίες Έλεγχοι	Αποφάσεις Δράσεις

Ο πρώτος άξονας (κάθετος) διαχωρίζει τις στατικές από τις δυναμικές θεωρήσεις του κοινωνικού κόσμου. Στη στήλη ευταξία (ordre) τοποθετούνται οι θεωρήσεις της «κοινωνικής συνέχειας», είτε πρόκειται για το λειτουργισμό και το δομολειτουργισμό που σαν κεντρικό σημείο της προβληματικής τους θέτουν την κοινωνική ή τη συστηματική ολοκλήρωση μέσω της κοινωνικοποίησης και του κομφορμισμού, είτε πρόκειται για το μαρξισμό και το δομισμό που η κύρια θεματική τους συγκροτείται γύρω από την αναπαραγωγή των σχέσεων κυριαρχίας ή/και εκμετάλλευσης, οι οποίες στηρίζονται στην αλλοτρίωση των κυριαρχούμενων. Στη στήλη κίνηση (mouvement) τοποθετούνται οι δυναμικές θεωρήσεις, δηλαδή ο νεορασιοναλισμός που δίνει πρωταρχική σημασία στην αλλαγή και την αντιλαμβάνεται σαν αποτέλεσμα στρατηγικών αποφάσεων διευθυντικών δρώντων υποκειμένων (acteurs) και η θεωρία της δράσης, δηλαδή η θεωρητική πρόταση του A. Touraine, την οποία θα εξετάσουμε αναλυτικά στην επόμενη παράγραφο.

Ο δεύτερος άξονας (οριζόντιος) διαχωρίζει τις θετικές από τις

κρατικές θεωρήσεις του συστήματος των σύγχρονων κοινωνιών, δηλαδή αυτές που συγκροτούνται γύρω από την αντίληψη του ισορροπημένου χαρακτήρα της σύγχρονης κοινωνίας, από αυτές που θέτουν ως στόχο την υπέρβαση των υφιστάμενων ανισοτήτων, σχέσεων κυριαρχίας και εκμετάλλευσης.

Όμως τα τρία μεγάλα ρεύματα κοινωνιολογικής σκέψης (λειτουργισμοί, δομισμοί, νεορασιοναλισμοί ή ατομισμοί) διοχετεύουν πολλές παραστάσεις της κλασικής κοινωνιολογίας. Τούτο συμβαίνει, γιατί η συγκρότηση της κοινωνιολογίας σημαδεύτηκε από τη διαδικασία εκβιομηχάνισης των δυτικών κοινωνιών. Κατά τη διάρκεια τούτης της διαδικασίας, η οικονομική δράση των κεφαλαιοκρατών διέφευγε, σχεδόν πλήρως, από τον οποιοδήποτε κοινωνικό ή πολιτικό έλεγχο. Συνεπώς, το κύριο πρόγραμμα της κοινωνιολογίας συνίστατο στην παράλληλη προώθηση της κοινωνικής ολοκλήρωσης (*intégration*) και του ελέγχου των οικονομικών δραστηριοτήτων. Η ντυρκεμιανή αλληλεγγύη άρχισε να υλοποιείται μέσα από την «θέσπιση των εργασιακών διαμαχών», δηλαδή από την αλληλεξάρτηση της δράσης των συνδικάτων και την ψηφισή κοινωνικής και εργατικής νομοθεσίας (A. Touraine, 1973, σ. 49-50). Συνοπτικά, ο κύριος στόχος της κλασικής κοινωνιολογίας ήταν η κοινωνική ολοκλήρωση και, συνεπώς, ο ρόλος που δόθηκε στις αξίες, δεν ήταν τυχαίος. Τούτο έγινε γιατί υποτέθηκε πως οι αξίες εξασφάλιζαν την ηθική συνοχή της κοινωνίας.

Στην ιδέα του προσδιοριστικού ρόλου των αξιών εμπεριέχονται ένα ιδεολόγημα των κυρίαρχων ομάδων, μια εθνοκεντρική οπτική και μια μετακοινωνική αντίληψη της κοινωνικής συγκρότησης. Στο σύστημα των αξιών που υποτίθεται πως προσδιορίζουν τη λειτουργία της κοινωνίας, υπάρχει ταύτιση της τεχνικής δραστηριότητας και των μορφών κοινωνικής οργάνωσης. Η κοινωνική εξουσία (έλεγχος της τεχνικής δραστηριότητας), παρουσιάζεται σαν το πνεύμα μιας κοινωνίας και υπαινίσσεται πως οι κοινωνικές διαμάχες διαδραματίζονται στο πλαίσιο μιας γενικής συναίνεσης. Οι αναφορά στις αξίες, είναι ένα ιδεολόγημα των κυρίαρχων στρωμάτων, δηλαδή αυτών που έχουν τη δυνατότητα να ορίσουν το σύνολο της κοινωνίας σύμφωνα με τα δικά τους συμφέροντα και τις δικές τους παραστάσεις. Όμως, υποστηρίζει ο Touraine, για να υπάρχει ένα και μοναδικό σύστημα αξιών, η κοινωνία πρέπει να ηγεμονεύεται απόλυτα από ένα ορισμένο συλλογικό υποκείμενο (κράτος, κεφάλαιο), κάτι που είναι αναληθές. Η οπτική που διανοίγει αυτή η αυθείρετη πρόταση για τον τρόπο λειτουργίας των κοινωνιών είναι έντονα εθνοκεντρική, καθώς συνεπιφέρει μια αυθαίρετη διάκριση ανάμεσα σε σύγχρονες διε-

θνικιστικές (universalistes) και σε κλειστές παραδοσιακές (particularistes) κοινωνίες (A. Touraine, 1973, σ. 52-55). Και βεβαίως, ο εθνικισμός που συναντάται στις πρώτες, με διάφορες μορφές ή εκφράσεις και σταθερή εμμονή στο χρόνο, κάθε άλλο παρά τονίζει τον «ουνιβερσαλιστικό» τους χαρακτήρα (A. Touraine, 1993, σ. 160-165 και 372-373). Τέλος, τούτη η τάση, ενώ έχει ως κεντρικό σημείο τους θεσμούς, αντιλαμβάνεται τους τελευταίους ως ήδη θεσπισμένες καταστάσεις. Ο θεσμός, δηλαδή το ήδη θεσπισμένο, ενώνει την κοινωνία και το κράτος. Η θεσμοποίηση δεν είναι παρά η επέμβαση του κράτους πάνω στην κοινωνία, αντίληψη που περιέχει, για μια ακόμα φορά, την εικόνα του σχεδιαστή κυβερνήτη (A. Touraine, 1984, σ. 95-98). Όλα τα προηγούμενα συγκροτούν μια παράσταση του κοινωνικού κόσμου που σχηματίζεται από ιδέες άμεσα κληροδοτημένες από τις κοινωνικές φιλοσοφίες. Όλα όσα συμβαίνουν στον κοινωνικό κόσμο γίνονται αντιληπτά σαν να υπαγορεύονται από τις βουλήσεις ενός Υποκειμένου που βρίσκεται έξω και πάνω απ' αυτόν τον κόσμο.

Οι δύο άλλες τάσεις (αποφάσεις, έλεγχοι) αντιλαμβάνονται την κοινωνία με πιο σύνθετο τρόπο. Εδώ η κύρια παράσταση του κοινωνικού κόσμου είναι σχεσιακή, δηλαδή η κοινωνία γίνεται αντιληπτή και αναλύεται στο επίπεδο των σχέσεων ή των διαντιδράσεων (interactions) ανάμεσα στα άτομα στα δρώντα υποκείμενα (acteurs) ή στους φορείς (agents). Όμως, ο A. Touraine εντοπίζει και σε τούτες τις θεωρητικές τάσεις την ύπαρξη προνεωτερικών παραστάσεων του κοινωνικού κόσμου. Αν θα μπορούσαμε να χρησιμοποιήσουμε μπασελαριανή ορολογία, θα λέγαμε πως, για τον A. Touraine, οι δύο τάσεις αποτελούν επιστημολογικό ζεύγος που, μέσα από τη σύνθεση, επιχειρεί την υπέρβασή του. Δηλαδή, να συγκροτήσει ένα θεωρητικό μοντέλο που η κατασκευή του να στηρίζεται στη σύνθεση των δύο αντιθετικών τάσεων.

Οι νεορασιοναλιστικές προσεγγίσεις (θεωρίες της απόφασης) θεωρούνται από το συγγραφέα σαν η πρώτη συστηματική προσπάθεια επανακατασκευής του αντικειμένου της κοινωνιολογίας. Τις βλέπει, όμως, ημιτελείς, γιατί επικεντρώνουν την προσοχή τους αποκλειστικά στις διαντιδράσεις ανάμεσα σε δρώντα υποκείμενα που καλύπτουν υψηλές θέσεις στις θεσμικές ή οργανωσιακές ιεραρχίες. Τούτο, υποστηρίζει ο συγγραφέας, αποτελεί μόνο την κορυφή του παγόβουνου, καθώς παραμένουν στην αφάνεια οι κοινωνικές σχέσεις που βρίσκονται στη βάση της παραγωγής των δυνατοτήτων των ιεραρχικά υψηλών θεσμικών και οργανωσιακών θέσεων (A. Touraine, 1973, σ. 55-57). Επιπλέον η

αντίληψη του *homo calculus*, η οποία εμπεριέχεται σ' αυτές τις προσεγγίσεις, είναι μια κοινωνιο-κεντρική αντίληψη, δηλαδή η αντίληψη για τον κοινωνικό κόσμο αυτών που έχουν συσσωρεύσει τις προϋποθέσεις επεξεργασίας στρατηγικών στη βάση ενός, λίγο-πολύ, έλλογου υπολογισμού των συνολικών επιπτώσεων μιας απόφασης ή δράσης.

Στον αντίποδα της τάσης που «αντικαθιστά τις αξίες και την κοινωνική ολοκλήρωση με την ταύτιση με τους διευθύνοντες και τις παραστάσεις τους» και που «υποβιβάζει τη λειτουργία της κοινωνίας στη διαντίδραση των δρώντων υποκειμένων», βρίσκεται «μια κοινωνιολογία των κοινωνικών ελέγχων» (A. Touraine, 1973, σ. 56-57). Η τελευταία είναι προσανατολισμένη προς την κριτική της κυρίαρχης ιδεολογίας, γύρω από την οποία υποτίθεται πως υφαίνονται οι ιστοί της κοινωνικής κυριαρχίας και επιτελείται η νομιμοποίηση των ανισοτήτων ή των άνισα κατανομημένων κοινωνικών πλεονεκτημάτων. Όμως, αυτή η υποστασιοποίηση της κυριαρχίας, οδηγεί την κοινωνιολογία σε ένα διττό αδιέξοδο: από το ένα μέρος, καθώς δεχόμαστε ότι «η κοινωνική οργάνωση δεν είναι παρά το έργο μιας εξουσίας και της ιδεολογίας της» που για να αρθούν απαιτείται επανάσταση, επανεισάγουμε την κοινωνική φιλοσοφία, ενώ, από το άλλο μέρος, επανεισάγουμε το λειτουργισμό όταν, για παράδειγμα, αντί να μιλήσουμε για διαστρωμάτωση, κάνουμε λόγο για κυριαρχία και κατηγορούμε ταυτόχρονα την ιδεολογία μιας διευθύνουσας τάξης, ενώ θα μπορούσαμε να αναγνωρίσουμε τις επιρροές των αξιών και των κανόνων. Με άλλους όρους, θεωρούμε πως κάθε συμπεριφορά, δράση, αξία ή πρακτική της διευθύνουσας τάξης, πληρεί μια λειτουργία που έχει σαν τελικό αποτέλεσμα την αναπαραγωγή της κυριαρχίας της (A. Touraine, 1973, σ. 57-58).

Συνοψίζοντας τις απόψεις του συγγραφέα για την κοινωνιολογία, θα μπορούσαμε να εντοπίσουμε μια ουσιαστική διάκριση: αυτή ανάμεσα στην κλασική κοινωνιολογία και στη νεώτερη. Κλασική είναι η κοινωνιολογία του 19ου αιώνα, η οποία, καθώς είναι έντονα επηρεασμένη από τις κοινωνικές φιλοσοφίες, αντιλαμβάνεται την κοινωνία σαν ενιαίο όλο, ενώ οι κύριες ιδέες που τη διαποτίζουν είναι αυτές της προόδου, της εξέλιξης και της ολοκλήρωσης. Τούτες οι ιδέες επιβιώνουν και στον 20ο αιώνα και γύρω τους περιπλέκονται, κυρίως, τα λειτουργιστικά παραδείγματα. Οι νέες αντιλήψεις για την κοινωνιολογία διαμορφώνονται κατά τη διάρκεια της μεταπολεμικής περιόδου και συνοδεύονται από την τροποποίηση των σχημάτων πρόσληψης του κοινωνικού κόσμου. Ο τελευταίος γίνεται αντιληπτός και αναλύεται, είτε σαν

αποτέλεσμα στρατηγικών διαντιδράσεων ανάμεσα σε δρώντα υποκείμενα ή άτομα (νεορασιοναλισμός, μεθοδολογικός ατομισμός), είτε ως σύστημα δομών που προσδιορίζουν τις δράσεις και τις σχέσεις των φορέων κοινωνικών θέσεων (διάφοροι δομισμοί), είτε, τέλος, μέσα από κάποια θεατρολογική μεταφορά, όπου θεωρείται πως τα δρώντα υποκείμενα παίζουν διάφορους ρόλους σε δεδομένα ή εναλλασσόμενα πλαίσια, ρόλους στους οποίους δεν πολυπιστεύουν (συμβολική διαντίδραση) (Α. Touraine, 1976, σ. 25-47, 1977, σ. 49-56, 1984, σ. 57-68). Οι νέες αντιλήψεις του κοινωνικού κόσμου δηλώνουν την τροποποίηση της κλασσικής παράστασης, όπου η κοινωνία γίνονταν αντιληπτή σαν ενιαίος οργανισμός που εξελίσσεται, είτε σύμφωνα με κάποιους γενικούς νόμους, είτε σύμφωνα με τις βουλήσεις κάποιου κυρίαρχου ή διευθύνοντος *Υποκειμένου*.

β. Οι επιβιώσεις των κοινωνικών φιλοσοφιών στη σύγχρονη κοινωνιολογική σκέψη

Όπως ήδη φάνηκε, στις νέες παραστάσεις του κοινωνικού κόσμου επιβιώνουν και ορισμένες αντιλήψεις που προέρχονται, άμεσα ή έμμεσα, από τις κοινωνικές φιλοσοφίες. Για την καλύτερη κατανόηση της σκέψης του συγγραφέα, απαιτείται η εξέταση του τρόπου με τον οποίο ο τελευταίος αντιλαμβάνεται τις επιβιώσεις αντιλήψεων των κοινωνικών φιλοσοφιών στη σύγχρονη κοινωνιολογική σκέψη.

Η κοινωνιολογία, σαν πρόγραμμα επιστημονικής μελέτης του κοινωνικού κόσμου, δεν θα μπορούσε να εμφανιστεί, παρά μόνο από τη στιγμή που συγκροτήθηκαν κοινωνίες που ήταν σε θέση να δουν τον εαυτό τους σαν αποτέλεσμα της δικής τους δράσης. Πριν την εμφάνιση της κοινωνιολογίας, οι κοινωνίες αντιλαμβάνονταν τη δημιουργικότητά τους, σαν απόρροια καταστάσεων που βρίσκονταν έξω ή πάνω από τις ίδιες, δηλαδή που τοποθετούνταν σε ένα μετακοινωνικό επίπεδο. Πριν η κοινωνιολογία συγκροτήσει ένα αρκετά στέραιο επιστημονικό πεδίο, δηλαδή πριν καταδείξει πως όλα τα φαινόμενα –είτε πρόκειται για τη γλώσσα, είτε για την οικονομική, θρησκευτική, πολιτική ζωή– είναι αποτέλεσμα κοινωνικών σχέσεων, οι συμπεριφορές των ανθρώπων γίνονταν αντιληπτές σαν να προκαθορίζονταν ή να υπαγορεύονταν από κάποια, συχνά προσωποποιημένα, μετακοινωνική υπόσταση. Κάθε συμπεριφορά που ξέφευγε από το δέον που υπαγορεύονταν από τη μετακοινωνική υπόσταση, στιγματιζόταν

σαν «παρέκκλιση» ή «αίρεση». Ο Θεός ή ο Πρίγκιπας, ο Άνθρωπος ή η Ιστορία γίνονται αντιληπτά σαν Υποκείμενα, των οποίων οι βουλήσεις συνιστούν το δέον με το οποίο πρέπει να συντάσσονται οι ανθρώπινες συμπεριφορές (conduites). Σύμφωνα με τούτη την αντίληψη, τόσο η συγκρότηση, όσο και η δυναμική των κοινωνιών, τοποθετούνται έξω από τις τελευταίες, δηλαδή σε ένα μετακοινωνικό επίπεδο. Καθώς δε, είναι αδύνατο να κατανοηθούν οι σχέσεις που δημιουργούνται ανάμεσα στα δρώντα υποκείμενα και που έχουν σαν αποτέλεσμα τη μορφολογική συγκρότηση ή τη δομική αλλαγή της κοινωνίας, οι «αλληλεξαρτήσεις κοινωνικού και μετακοινωνικού κόσμου» αποκλείονται από κάθε επεξηγηματική προσπάθεια (A. Touraine, 1974, σ. 211-213).

Η προηγούμενη αντίληψη εμπεριέχει ακόμα μια άλλη, αυτή που διχοτομεί τον κοινωνικό κόσμο σε élites και σε κοινούς θνητούς, αλλά και ανάμεσα στο χάρισμα και στην ωφέλεια. Όλοι όσοι λαμβάνουν αποφάσεις για την τύχη του κόσμου ανήκουν στις élites, οι οποίες, εκτός του ότι ενώνουν τον κόσμο με τα μεγάλα δόγματα, βλέπουν τα μέλη τους περιτυλιγμένα με την «αύρα» της χαρισματικότητας. «Το χάρισμα, σημειώνει ο Touraine, ανήκει πάντα στους διευθύνοντες, στους ερμηνευτές των υψιπετών νόμων» (A. Touraine, 1974, σ. 213).

Όμως, στις ύστερες βιομηχανικές κοινωνίες διαπιστώθηκε, συχνά με δραματικό τρόπο (ναζισμός, σταλινισμός), η σχέση ανάμεσα στον κοινωνικό κόσμο και στους «μετακοινωνικούς εγγυητές της κοινωνικής ευταξίας». Το γεγονός πως οι «βιομηχανικές κοινωνίες ανακάλυψαν ότι μπορούσαν να ασκήσουν στον εαυτό τους μια ολοκληρωτική εξουσία, διαλύοντας ταυτόχρονα την πίστη στην πρόοδο, δείχνει πως η βιομηχανική ανάπτυξη δεν είναι αναγκαστικά προσδεμένη σε ορθολογικές παραστάσεις και στον υπολογισμό, αλλά μπορεί το ίδιο άνετα να προσδεθεί σε φυλετικές παραστάσεις ή στην επίκληση της κομματικής ορθοδοξίας. Επιπλέον, οι βιομηχανικές κοινωνίες κυριαρχούνταν από την ιδέα μιας αστείρευτης φύσης, μέσα στην οποία είναι τοποθετημένος ο άνθρωπος με τις βασικές του ανάγκες, η δε κατανομή του πλούτου στηριζόταν στην αντίληψη: στον καθένα ανάλογα με τις ανάγκες του. Τούτο συνιστά μια ιδιαίτερη έκφραση της κοινωνικής φιλοσοφίας, στην οποία ο άνθρωπος ορίζεται από ένα σχέδιο (ανάγκες) και υπόκειται σε μια μετακοινωνική λογική (αστείρευτη φύση). Όμως, αντίθετα με τα προηγούμενα και ενώ είχε ήδη διαπιστωθεί πως ο άνθρωπος είναι σε θέση να καταστρέψει πλήρως τον πλανήτη, έγινε αντιληπτό πως η φύση είναι περιορισμένη και οι ανθρώπινες ανάγκες απεριόριστες (A. Tourai-

ne, 1974, σ. 217-219). Και ενώ φάνηκε πως ο κοινωνικός κόσμος δεν είναι προσδιορισμένος από ένα μετακοινωνικό, έγινε πολύς λόγος για την κρίση της κοινωνιολογίας. «Όμως, τονίζει ο Touraine, αυτό που εννοείται ως κρίση της κοινωνιολογίας δεν είναι παρά μια κρίση της κοινωνικής φιλοσοφίας» (A. Touraine, 1974, σ. 222).

Η τελευταία συνήθισε να συγκροτεί τη συλλογιστική της στη συνέχεια των υποτιθέμενων Υποκειμένων της εγκόσμιας ευταξίας: το Θεό, τον Άνθρωπο, την Ιστορία. Όμως, από τη στιγμή που τα προηγούμενα Υποκείμενα εξορίζονται, η κοινωνία μένει μόνη στη μοναξιά της. Τότε η κοινωνία γίνεται το Υποκείμενο για την «πρώτη μεγάλη κοινωνιολογική σχολή και την τελευταία αντίσταση της κοινωνικής σκέψης στην άνοδο της κοινωνιολογίας», δηλαδή το λειτουργισμό. Εδώ, ενώ η έννοια-κλειδί είναι η ολοκλήρωση, είναι τελείως αδιάφορος ο τρόπος με τον οποίο προέκυψε η όποια ολοκλήρωση της κοινωνίας. Αντίθετα, το βάρος δίνεται στον κονφορμισμό των συμπεριφορών, μέσα από μια μεγάλη σειρά απλουστεύσεων (π.χ. η υποστασιοποίηση των αξιών) και αφού το κοινωνικό σύστημα των δυτικών κοινωνιών θεωρηθεί ως το συστηματικό πρότυπο όλων των ανθρώπινων κοινωνιών (νεο-εξελικισμός).

Στον αντίποδα της υπερσημασιοδότησης της ολοκλήρωσης και της ευταξίας και για το λόγο πως ο κοινωνικός αποκλεισμός και οι κοινωνικές συγκρούσεις είναι υπαρκτές καταστάσεις, αναπτύσσεται μια τάση που θεωρεί την κοινωνία σαν προϊόν της διάχυσης της κυρίαρχης ιδεολογίας. Όλοι οι θεσμοί υπάρχουν, γιατί λειτουργούν ως στηρίγματα της αναπαραγωγής της κυρίαρχης τάξης, καθώς στο εσωτερικό τους έχουν διαχυθεί τα ιδεολογικά σχήματα τούτης της τάξης.

Ο A. Touraine παρατηρεί πως «η πραγματική κρίση είναι η ανέφικτη επικοινωνία ανάμεσα στους αδελφοφάδες της κοινωνικής φιλοσοφίας» (A. Touraine, 1974, σ. 225). Όσο η επικοινωνία ανάμεσα στις δύο τάσεις είναι ανέφικτη, δηλαδή ανάμεσα στην τάση που μιλά για ολοκλήρωση και σ' αυτή που μιλά για μη-ολοκλήρωση, τόσο περιορίζονται οι δυνατότητες συγκρότησης μιας κοινής γνώσης. Βέβαια, τούτη η ερμηνεία της αδυναμίας συγκρότησης ενός αυτόνομου κοινωνιολογικού πεδίου είναι αρκετά απλοϊκή, γιατί, όπως έδειξαν νεώτερες μελέτες, η ετερονομία του κοινωνιολογικού πεδίου είναι σε συνάρτηση με τις θέσεις που κατέχουν οι κοινωνιολόγοι στον κοινωνικό χώρο ή το πολιτικό πεδίο και τις επιστημονικές ή ιδεολογικές τοποθετήσεις τους (P. Bourdieu, 1980, Chr. de Montlibert, 1993). Όμως, πέρα από

την κοινωνιολογία του κοινωνιολογικού πεδίου, θα μπορούσε να παρατηρήσει κάποιος πως η συζήτηση ανάμεσα στους «αδελφοφάδες» γίνεται σε ένα λειτουργιστικό πλαίσιο με λειτουργιστικούς όρους και σχήματα αντίληψης, κάτι που εντοπίζει και ο οξυδερκής σκεπτικισμός του R. Boudon (R. Boudon, 1985). Βέβαια, μπροστά στην πλημμυρίδα των κοινωνικο-πολιτικών ανακατατάξεων των ημερών μας, πολλοί διανοητές προτείνουν την επαναστασιοποίηση των λειτουργιστικών προβληματικών (ολοκλήρωση-ενσωμάτωση) (Π. Τερλεξής, 1992), κάτι όμως που ο A. Touraine απορρίπτει, γιατί θεωρεί πως δράση και σύστημα (ολοκλήρωση) είναι ασύμβατες έννοιες: «δεν υπάρχει δράση παρά μόνο ενάντια στις εσωτερικές λογικές του συστήματος» (A. Touraine, 1993, σ. 332).

Επιπλέον, είναι γνωστό πως κυριαρχία-αποκλεισμός, ολοκλήρωση-ενσωμάτωση, αταξία-ευταξία, είναι αποτέλεσμα περίπλοκων κοινωνικών σχέσεων και διαντιδράσεων ανάμεσα στους φορείς ή στις ομάδες φορέων. Πάραυτα, η κοινωνιολογική σκέψη, όσο είναι ακόμα εμποτισμένη από τις μετακοινωνικές αντιλήψεις της κοινωνικής φιλοσοφίας, παραμένει δέσμια των προβληματικών και της συλλογιστικής της τελευταίας. Έτσι, για παράδειγμα, όταν οι μονοδιάστατες απλουστεύσεις της κοινωνικής φιλοσοφίας εμφανίστηκαν σ' όλο τους το μεγαλείο, δηλαδή όταν Θεός, Πρίγκιπας ή Ιστορία εξορίστηκαν από την κοινωνία, τότε άρχισε να γίνεται λόγος για απώλεια του νοήματος, ασυναρτησία του μεταμοντέρνου, κ.λπ. Τούτη η νέα επιχειρηματολογία της κοινωνικής φιλοσοφίας, η οποία ζητά πλέον καθαρά την κατάργηση της κοινωνιολογίας, δε μπορεί να συγκροτηθεί, παρά μόνο στη συνέχεια της άρνησης της σχεσιακής λογικής των κοινωνικών φαινομένων, αλλά και της άρνησης ενδοσκόπησης, δηλαδή την αποκάλυψη και την παράκαμψη των ιδιαίτερων συμφερόντων των «παραδειγματικών προφητών» και των ερμηνευτών της βούλησης του Ενός που ενυπάρχουν μέσα στην πράξη επαγγελίας είτε του Θεού, είτε του Ανθρώπου, είτε της Ιστορίας.

3. Ιστορικότητα, σύστημα ιστορικής δράσης και συλλογικές συμπεριφορές

Η βασική ιδέα πάνω στην οποία κατασκευάζει ο A. Touraine το θεωρητικό του μοντέλο, είναι πως η κοινωνία παράγεται από μόνη της (A. Touraine, 1973 και 1974). Τούτο σημαίνει πως οι συν-

θήκες ύπαρξης της κοινωνίας δεν κατασκευάζονται καθ' υπαγόρευση κάποιας ιδέας, αλλά ούτε και οι παραστάσεις ή οι πολιτιστικοί προσανατολισμοί σχηματίζονται καθ' υπαγόρευση κάποιας υλικής αναγκαιότητας, που είναι ανεξάρτητη από την κοινωνία. Τα προηγούμενα δε σημαίνουν πως η κοινωνία παράγεται εκ του μηδενός, αλλά πως τόσο η υφή της, όσο και η αλλαγή της, είναι καταστάσεις που δημιουργούνται αποκλειστικά στο επίπεδο των κοινωνικών σχέσεων (επικοινωνία, τρόπος λήψης αποφάσεων, τρόπος που βιώνονται και αναπτύσσονται οι διαμάχες). Συνεπώς, το σημαντικότερο χαρακτηριστικό της κοινωνίας, είναι η ικανότητά της να μετασχηματίζεται από μόνη της.

Ανά πάσα στιγμή η κοινωνία διαθέτει μια συμβολική ικανότητα (π.χ. τη γλώσσα), η οποία της επιτρέπει να κατασκευάσει ένα σύστημα γνώσεων και τα τεχνικά εργαλεία με τα οποία θα επέμβει στο δικό της τρόπο λειτουργίας. Αυτό σημαίνει πως η κοινωνία διαθέτει επίσης τη δυνατότητα επέμβασης στο υλικό περιβάλλον μέσα στο οποίο υπάρχει, δηλαδή μια ικανότητα επέμβασης στην υλική της λειτουργία. Τέλος, η κοινωνία διαθέτει την ικανότητα να δημιουργεί το πολιτιστικό της περιβάλλον, δηλαδή μια εικόνα δημιουργικότητας. Σε αντίθεση με τις παραδοσιακές κοινωνίες, οι οποίες συγκροτούν την εικόνα της δημιουργικότητας αναφορικά με μετακοινωνικούς εγγυητές (π.χ. τη θρησκεία), οι μεταβιομηχανικές κοινωνίες συγκροτούν την εικόνα της δημιουργικότητας χωρίς να εισάγουν μετακοινωνικούς εγγυητές: σκέφτονται την ανάπτυξή τους σαν προγραμματισμένο ξεπέρασμα της λειτουργίας τους. Αυτές οι τρεις ικανότητες, δηλαδή ένας τρόπος γνώσης, ένας τύπος συσσώρευσης και, κυρίως, μια εικόνα δημιουργικότητας ή πολιτιστικό πρότυπο, ορίζουν την έννοια της ιστορικότητας στο πλαίσιο των μεταβιομηχανικών κοινωνιών.

Η γνώση, παρά του ότι οι εφαρμογές της επηρεάζουν την οικονομική δραστηριότητα, δεν παράγεται σε καθαρά οικονομικούς χώρους. Για παράδειγμα, η επιστήμη δεν παράγει αγαθά ούτε έχει τιμή. Όμως, η καπιταλιστική οικονομία δεν είναι μόνο παραγωγή, ανταλλαγή και κατανάλωση. Είναι και αποτέλεσμα της επιστημονικής γνώσης. Η επιστημονική γνώση είναι στη διάθεση της κάθε κοινωνικής ομάδας, άσχετα από το ότι, τελικά, η εφαρμογή της ελέγχεται από τη διευθύνουσα τάξη. Στο βαθμό που οι άνθρωποι πάντα εργάζονται, αλλά δεν καταναλώνουν το σύνολο της παραγωγής τους, δημιουργούνται οι προϋποθέσεις της συσσώρευσης. Στις καπιταλιστικές κοινωνίες τούτη η συσσώρευση ταυτίζεται σχεδόν αποκλειστικά με τις παραγωγικές επενδύσεις. Όμως, παρά του ότι η συσσώρευση είναι αποτέλεσμα της συνο-

λικής κοινωνικής εργασίας, έχει συγκεκριμένες οικονομικές χρήσεις, γιατί οι ομάδες που ιδιοποιούνται την αξία της υπερεργασίας καλύπτουν ένα βαρύνοντα ρόλο στην παραγωγή. Έχουν τη δυνατότητα να επηρεάσουν την κατεύθυνση της παραγωγικής διαδικασίας ανάλογα με τις διαθέσεις τους ή τα συμφέροντά τους. Όμως, μια κοινωνία δεν χαρακτηρίζεται μόνο από την οικονομική της δραστηριότητα και τη δυνατότητα να δράσει πάνω σ' αυτή τη δραστηριότητα (γνώση, συσσώρευση). Η κάθε κοινωνία διαθέτει επίσης ένα πρότυπο δημιουργικότητας ή ένα πολιτιστικό πρότυπο που δεν ταυτίζεται με την ιδεολογία μιας επιμέρους ομάδας ή τάξης. Υπ' αυτή την έννοια το πολιτιστικό πρότυπο δεν έχει συγκεκριμένη ταξική χροιά. Για παράδειγμα, το γεγονός πως ορισμένες κοινωνίες αναγνωρίζουν την επιστήμη ως την κύρια μορφή δημιουργικότητας, δε σημαίνει πως η επιστήμη εμπεριέχει κάποια θετική ή αρνητική αξιολογική κρίση. Μπορεί κάποιος να ισχυριστεί με την ίδια άνεση πως η επιστήμη βελτιώνει τις συνθήκες διαβίωσης ή πως απειλεί με αφανισμό τον πλανήτη. Υπ' αυτή την έννοια, η επιστήμη (πολιτιστικό πρότυπο), δε συνιστά κοινωνική αξία που διαχωρίζει θετικές και αρνητικές συμπεριφορές.

Αυτή η παράσταση της κοινωνίας, δηλαδή η αυτοποιητική της ικανότητα μέσα από τη γνώση, τη συσσώρευση και το πολιτιστικό πρότυπο, δεν έχει από μόνη της αναλυτική αξία. Με αφετηρία τούτη την παράσταση, ο A. Touraine κατασκευάζει ένα μοντέλο, μέσα στο οποίο προσπαθεί να εντάξει όλα τα επιμέρους στοιχεία που συνθέτουν την κοινωνία σε μια δεδομένη χρονική στιγμή και από τα οποία απορρέει η κίνησή τους. Τα τρία συστήματα, μέσα στα οποία συγκεκριμενοποιούνται και παίρνουν διάφορες εκφράσεις οι συνιστώσες της ιστορικότητας, είναι το σύστημα ιστορικής δράσης, το πολιτικό ή θεσμικό σύστημα και το σύστημα των οργανώσεων. Στα τρία συστήματα, τα οποία είναι ιεραρχημένα, αλληλεξαρτώμενα, αλλά με κάποιο βαθμό αυτονομίας, αντιστοιχούν συγκεκριμένες συλλογικές συμπεριφορές: οι ταξικές σχέσεις, οι θεσμικές εντάσεις και οι συμπεριφορές οργανωτικής κρίσης, αντίστοιχα.

Το σύστημα ιστορικής δράσης (ΣΙΔ) είναι η επιρροή της ιστορικότητας στη λειτουργία της κοινωνίας. Κάθε κοινωνία, στο πλαίσιο της οποίας, ένα μέρος της παραγωγής συσσωρεύεται, δηλαδή δεν υπάρχει αντιστοιχία ανάμεσα στην συνολική παραγωγή και τη συνολική κατανάλωση, είναι ταξική κοινωνία και κυριαρχείται από μια ταξική διαμάχη. Η κοινωνία παράγεται από τις ταξικές διαμάχες που αντιστοιχούν σε κάθε στάδιο της ιστορικό-

τητας (: ΣΙΔ). Η διευθύνουσα τάξη ελέγχει την ιστορικότητα, αλλά την ταυτίζει με τα ιδιαίτερά της συμφέροντα. Οι διευθυνόμενες τάξεις, για να προφυλαχτούν από την κυριαρχία και την εκμετάλλευση, επικαλούνται επίσης την ιστορικότητα. Συνεπώς, το ΣΙΔ συνδέει την ιστορικότητα με την κοινωνική πρακτική. Ενώ η ιστορικότητα δηλώνει την απομάκρυνση της κοινωνίας από τη συγκεκριμένη λειτουργία της – γνώση, συσσώρευση και πολιτιστικό πρότυπο είναι κτήμα ολόκληρης της κοινωνίας και υπάρχουν έξω από τη συγκεκριμένη λειτουργία της – το ΣΙΔ ενώνει την ιστορικότητα με τη συγκεκριμένη λειτουργία. Η κοινωνική πρακτική δεν επηρεάζεται και από τα τρία στοιχεία της ιστορικότητας, αλλά επηρεάζεται μόνο από το πολιτιστικό πρότυπο. Το τελευταίο δείχνει το βαθμό που η ιστορικότητα προσδιορίζει τους κοινωνικούς προσανατολισμούς. Συνεπώς, το ΣΙΔ είναι το σύνολο των κοινωνικών προσανατολισμών που απορρέουν από τις επιρροές της ιστορικότητας στην κοινωνική πρακτική. Στο επίπεδο του ΣΙΔ τοποθετούνται τα κοινωνικά κινήματα, δηλαδή οι συλλογικές συμπεριφορές, που μέσα σε δεδομένο σύστημα ιστορικής δράσης και δεδομένη κατάσταση ταξικών σχέσεων, έχουν ως στόχο τον έλεγχο της ιστορικότητας και την αλλαγή του τρόπου λειτουργίας της κοινωνίας. Στο σημαντικό αυτό σημείο της θεωρίας του Α. Touraine θα επανέλθουμε στην τελευταία παράγραφο.

Το πολιτικο-θεσμικό σύστημα παραπέμπει στην ύπαρξη ενός οργανωμένου πλαισίου όπου ασκείται ο κοινωνικός έλεγχος. Σε τούτο το σύστημα, η ιστορική δράση μετασχηματίζεται σε ένα σύνολο κοινωνικών εξαναγκασμών, οι οποίοι ορίζουν τους κανόνες της συλλογικής δραστηριότητας. Το πολιτικο-θεσμικό σύστημα, το οποίο έχει την αυτονομία του, μετασχηματίζει τα αποτελέσματα των κοινωνικών διαμαχών (ιστορική δράση) σε ένα σώμα αποφάσεων και νόμων και παράγει τους διαχωρισμούς νόμιμου – μη νόμιμου. Οι δυνατότητες πολιτικο-θεσμικής ολοκλήρωσης είναι πάντα περιορισμένες, εξαιτίας της ατέρμονης εκδήλωσης πιέσεων και διεκδικήσεων από τις διάφορες κοινωνικές ομάδες ή ομάδες πίεσης. Τούτο παίρνει τη μορφή θεσμικών εντάσεων, οι οποίες προκαλούνται από τις πιέσεις που ασκούνται, κυρίως, στον τρόπο λήψης αποφάσεων. Αυτές οι θεσμικές εντάσεις θεωρούνται από την πολιτική επιστήμη σαν οι καταστάσεις που προκαλούν τις κοινωνικές αλλαγές. Όμως αυτή η αντίληψη είναι λανθασμένη, γιατί η δράση μιας ομάδας πίεσης (π.χ. συνδικάτο, τοπικές ή πολιτιστικές μειονότητες, κ.λπ.) περιορίζεται πάντα σε στενά όρια διεκδικήσεων, στοχεύει, πρωταρχικά, στη βελτίωση

της σχετικής θέσης της ομάδας στο σύστημα επιρροών και είναι προσανατολισμένη προς κάποια απόφαση που πρέπει να ληφθεί. Επιπλέον, η κάθε ομάδα πίεσης επεξεργάζεται σύνθετες στρατηγικές, γιατί τα κοινωνικά χαρακτηριστικά και τα συμφέροντα των μελών της είναι διαφοροποιημένα. Αντίθετα, η κοινωνιολογία πρέπει να εξετάζει τον τρόπο που συναρθρώνονται οι θεσμικές εντάσεις με τα κοινωνικά κινήματα, γιατί είναι τα τελευταία που συγκροτούν τους συλλογικούς δράστες της κοινωνικής αλλαγής.

Στο εσωτερικό των οργανώσεων ασκείται μια ορισμένη εξουσία, η οποία ορίζει τους κανόνες συμπεριφοράς. Τούτη η εξουσία είναι αποκρυστάλλωση προηγούμενων κοινωνικών σχέσεων. Μέσα στις οργανώσεις υλοποιούνται οι προσανατολισμοί της ιστορικής δράσης που προκύπτουν από τις προηγούμενες καταστάσεις των ταξικών σχέσεων. Η κοινωνία δεν είναι ποτέ απόλυτα ολοκληρωμένη. Ούτε οι αξίες, αλλά ούτε και η εξουσία είναι σε θέση να επιτύχουν την πλήρη ολοκλήρωση. Συνεπώς, οι οργανώσεις δεν είναι αμετάβλητες. Οι μεταβολές προκαλούνται, κυρίως, από τις αντιδράσεις απέναντι στους κανόνες λειτουργίας. Οι αντιδράσεις επιδιώκουν είτε την επαναφορά της ισορροπίας, είτε τη δημιουργία μιας νέας ισορροπίας στο εσωτερικό των οργανώσεων. Οι αντιδράσεις εκφράζονται υπό τη μορφή διεκδικήσεων, οι οποίες απευθύνονται προς αυτούς που ελέγχουν την εξουσία στο πλαίσιο της οργάνωσης. Το διεκδικούμενο –το οποίο μπορεί να έχει τόσο ενδογενείς (π.χ. συμπίεση μισθών), όσο και εξωγενείς αιτίες (π.χ. τιμαριθμική αύξηση)– οριοθετείται, συνήθως, στο πλαίσιο της οργάνωσης. Όταν, όμως, οι διεκδικήσεις συναρτούνται με ταξικά συμφέροντα μπορούν να αποτελέσουν συστατικό ή συνιστώσα ενός κοινωνικού κινήματος. Οι σημαντικές μεταβολές που σημειώνονται στο εσωτερικό των οργανώσεων είναι, κυρίως, αποτέλεσμα των ταξικών σχέσεων.

4. Τα κοινωνικά κινήματα

Η έννοια του κοινωνικού κινήματος είναι από τις κεντρικότερες της κοινωνιολογίας του A. Touraine. Έχοντας παρακολουθήσει και έχοντας διερευνήσει εμπειρικά, για περισσότερα από τριάντα χρόνια, τις διάφορες φάσεις μέσα από τις οποίες διήλθε το εργατικό κίνημα, κυρίως στη Γαλλία, (A. Touraine, 1955 και 1984α) δεν θα μπορούσε παρά να συνδέσει, καταρχάς, στενότερα την έννοια του κοινωνικού κινήματος με αυτήν της κοινωνικής τάξης. Αυτή ακριβώς τη σύνδεση επιχειρεί να υπερβεί στα νεώ-

τερα έργα του (A. Touraine, 1993 και 1993α). Συνεπώς, μόνο αν παρακολουθήσουμε τη διανοητική και ερευνητική τροχιά του συγγραφέα, είμαστε σε θέση να κατανοήσουμε, τόσο τις αντιρρήσεις του για το κατά πόσο αυτά που σήμερα αποκαλούνται «νέα κοινωνικά κινήματα» συγκροτούν συλλογικούς δράστες της κοινωνικής αλλαγής, όσο και την κριτική αναθεώρηση της έννοιας του κοινωνικού κινήματος που επιχειρεί ο συγγραφέας στις τελευταίες του εργασίες (A. Touraine, 1993α, σ. 32-36).

Αυτό που παραμένει πάγια θέση του συγγραφέα μέχρι τις αρχές της δεκαετίας 1980, είναι πως ο κύριος στόχος των κοινωνικών κινήματων είναι ο έλεγχος της ιστορικότητας μέσα από τη δραστηριοποίηση των ταξικών σχέσεων (A. Touraine, 1973, 1974 και 1984). Συνεπώς, τα κοινωνικά κινήματα συγκροτούνται από συλλογικές συμπεριφορές με ταξική αφετηρία και αναπτύσσονται μόνο όταν απελευθερωθούν από τις συμπεριφορές θεσμικής έντασης και αυτές των οργανωτικών κρίσεων. Στα τελευταία έργα του, ο συγγραφέας επιχειρεί την απεξάρτηση της έννοιας του νέου, πλέον, κοινωνικού κινήματος απ' αυτήν της κοινωνικής τάξης. Η κεντρική έννοια μέσα από την οποία επιχειρείται τούτη η απεξάρτηση είναι αυτή του υποκειμένου, ενώ τα νέα κοινωνικά κινήματα είναι αποτέλεσμα των ρηγμάτων ανάμεσα στην υποκειμενικοποίηση και στην εκλογίκευση (A. Touraine, 1993 και 1993α).

α. Η παλαιά άποψη

Τα κοινωνικά κινήματα δεν δημιουργούνται αναφορικά με γενικές αξίες (ισότητα, δικαιοσύνη, ευτυχία...), όπως και δεν είναι η έκφραση μιας επιθυμίας ή μιας αντίληψης του κόσμου. Ένα κοινωνικό κίνημα δεν μπορεί να υπάρξει χωρίς τον κατονομασμό του αντιπάλου και την εκδήλωση μιας διαμάχης, αλλά ούτε όταν οι αντίπαλοι έχουν κωδικοποιημένο τον κόσμο με διαφορετικό τρόπο γιατί, διαφορετικά, θα ήταν αδύνατο να αντιπαρατεθούν, να συνομιλήσουν ή να πολεμήσουν. Συνεπώς, το κοινωνικό κίνημα δεν ορίζεται σαν αυτόματη έκφραση των αντικειμενικών αντιθέσεων που αναπτύσσονται στο εσωτερικό ενός καθεστώτος κυριαρχίας, αλλά αποτελείται από ένα σύνολο κοινωνικά πολεμικών και πολιτιστικά κωδικοποιημένων συμπεριφορών. Για παράδειγμα, το εργατικό κίνημα είναι, κυρίως, μια υπερήφανη πρόταση των κατόχων της εργατικής δύναμης ενός εναλλακτικού μοντέλου οργάνωσης και ανάπτυξης της βιομηχανικής κοινωνίας. Η δράση του κοινωνικού κινήματος δεν έχει αποκλειστικό στόχο την κατάληψη του κρατικού μηχανισμού, αλλά στρέφεται,

κυρίως, εναντίον κάποιου κοινωνικού αντιπάλου. Τέλος, το κοινωνικό κίνημα δεν είναι κατανάγκη δημιουργός μιας πιο προωθημένης μορφής κοινωνικής οργάνωσης απ' αυτήν που αντιμάχεται, αλλά, απλώς, προωθεί μια κοινωνία διαφορετικής μορφής.

Το κοινωνικό κίνημα ορίζεται από μια αρχή ταυτότητας, μια αρχή αντίθεσης και μια αρχή ολότητας. Καταρχάς, το κοινωνικό κίνημα οφείλει να αυτοσυγκροτηθεί ως συλλογικός δράστης. Να ορίσει, δηλαδή, με τρόπο συνειδητό τον εαυτό του και τους στόχους του, ώστε ο κάθε επιμέρους δράστης (άτομο-μέλος) να αντιλαμβάνεται με τον ίδιο τρόπο τη συλλογικότητα και τον εαυτό του μέσα στη συλλογικότητα. Τούτη η συνειδητοποίηση από τους επιμέρους δράστες ότι αποτελούν ένα συλλογικό υποκείμενο, δηλαδή ένα Εμείς, δεν παράγεται από τον απλό προσδιορισμό των κοινών συνθηκών ύπαρξης (η γνωστή μεταφορά του καθρέφτη), αλλά συγκροτείται βαθμηδόν μέσα στην ίδια τη διαμάχη. Η διαμάχη δίνει τη δυνατότητα στους επιμέρους δράστες να εκφράσουν την αλληλεγγύη τους, κάτι που επιτρέπει τη συγκρότηση της συλλογικής ταυτότητας.

Όμως, ένα κίνημα δε μπορεί να συγκροτηθεί, παρά μόνο αν εντοπίσει και κατονομάσει τον κοινωνικό του αντίπαλο. Τούτη η αντίθεση, η οποία έχει σαν αποτέλεσμα τον κατονομασμό του αντιπάλου, δεν μπορεί να συγκροτηθεί, παρά μόνο στο πλαίσιο της διαμάχης. Θα λέγαμε πως είναι η ίδια η διαμάχη που βρίσκεται στη βάση τόσο της συγκρότησης της ταυτότητας, όσο και της ανάδυσης της αντίθεσης. Όμως, δεν μπορεί να μιλήσει κάποιος για αντίθεση, παρά μόνο από τη στιγμή που ο συλλογικός δράστης υπερβαίνει την περιορισμένη διαμάχη και τίθεται αντιμέτωπος με μια γενικότερη κοινωνική δύναμη. Τούτο επιτελείται μέσα από μια συνολικότερη διαπάλη που αφορά τους κύριους πολιτιστικούς προσανατολισμούς της κοινωνικής ζωής. Συνεπώς, ένα κοινωνικό κίνημα συγκροτείται μόνο από τη στιγμή που η διαμάχη τοποθετείται στο επίπεδο του πολιτιστικού προτύπου μιας κοινωνίας.

Τα προηγούμενα σημαίνουν πως το κοινωνικό κίνημα δεν ορίζεται αποκλειστικά από τη διαμάχη. Από τη στιγμή που η διαμάχη τοποθετείται στο επίπεδο του πολιτιστικού προτύπου, το κοινωνικό κίνημα διεκδικεί την κυριαρχία του συστήματος ιστορικής δράσης, δηλαδή επιχειρεί να ελέγξει τις κοινωνικές σημασίες. Τα σημαντικά κοινωνικά κινήματα αμφισβητούν, τόσο τη συνολική δράση του αντιπάλου, όσο και τους γενικούς προσανατολισμούς της κοινωνικής ζωής που έχουν συγκεκριμενοποιηθεί στο σύστημα ιστορικής δράσης. Τούτη η αρχή της ολότητας φαί-

νεται καθαρά στο εργατικό κίνημα. Το εργατικό κίνημα μπόρεσε να υπάρξει, γιατί δεν περιορίστηκε σε μια εργαλειακή θεώρηση της εκβιομηχάνισης. Αντίθετα, κατασκεύασε μια αντικαπιταλιστική παράσταση της βιομηχάνισης, δηλαδή της ανάπτυξης. Η παράσταση μιας απελευθερωμένης κοινωνίας από την ιδιωτική ιδιοποίηση των μέσων παραγωγής σαν μόνη ικανή για μια ανώτερη ανάπτυξη, εμπεριέχει ακριβώς τούτη την αρχή της ολότητας.

Η προηγούμενη οριοθέτηση της έννοιας του κοινωνικού κινήματος θέτει ορισμένα εύλογα ερωτηματικά για το κατά πόσο αντιστοιχεί στις διάφορες μορφές συλλογικής δράσης που εκδηλώνονται στις σημερινές μεταβιομηχανικές κοινωνίες. Οι τρεις αρχές του κοινωνικού κινήματος φαίνεται να απεικονίζουν ένα και μοναδικό ιστορικό κοινωνικό κίνημα: αυτό της εργατικής τάξης στο πλαίσιο των βιομηχανικών κοινωνιών. Οι νέες μορφές συλλογικής δράσης, είτε πρόκειται για προκινούμενες από παραδοσιακές παραστάσεις και ταυτότητες (θρησκεία, έθνος, φυλή), είτε πρόκειται για προκινούμενες από υποκειμενικοποιημένες μετανεωτεριστικές παραστάσεις ή/και τη διεκδίκηση ταυτότητας (φύλο, υπολογισμός, ιδιαιτερότητα, διαφορά, περιφέρεια, περιβάλλον), δεν καλύπτουν τις τρεις αρχές στη βάση των οποίων ορίστηκε το κοινωνικό κίνημα στο πλαίσιο της νεωτερικής κοινωνίας. Όμως, ο A. Touraine μέσα από την έννοια του κοινωνικού κινήματος, επιχειρεί να εξέλθει από την «υποστασιοποίηση των βεβαρημένων παραδοσιακών κατηγοριών που οδηγεί στην κατασκευή ενός κόσμου μυθικού και ανύπαρκτου», όπως θάλεγε ο K. Τσουκαλάς (1987, σ. 313). Προτείνει ρητά πως «η έννοια του κοινωνικού κινήματος οφείλει να αντικαταστήσει αυτή της κοινωνικής τάξης» (A. Touraine, 1993, σ. 282). Όμως, στο σημείο αυτό ανοίγει μια νέα διάσταση της σκέψης του συγγραφέα απέναντι στη λειτουργία και το μετασχηματισμό των μεταβιομηχανικών κοινωνιών. Τούτη η νέα προσπάθεια θεωρητικοποίησης των νέων μορφών συλλογικής δράσης θα εξεταστεί στη συνέχεια.

β. Τα νέα κοινωνικά κινήματα

Ένας τόσο σημαντικός μελετητής των κοινωνικών κινήματων όπως είναι ο A. Touraine, δεν θα μπορούσε παρά να αναρωτηθεί για το κατά πόσο «θάπρεπε να δίνουμε τόση σπουδαιότητα στην έννοια του κοινωνικού κινήματος, αν δεν ήταν χρήσιμη για να μετασχηματίσουμε την παράσταση που έχουμε για την κοινωνική πραγματικότητα και τις αλλαγές της, όπως και να δούμε τις νέες

πραγματικότητες που άλλα εργαλεία αντίληψης και ανάλυσης δεν μας επιτρέπουν να προσλάβουμε;» (A. Touraine, 1993a, σ. 35). Ο ίδιος φαίνεται πεπεισμένος πως η έννοια του νέου, πλέον, κοινωνικού κινήματος είναι χρήσιμη και μας επιτρέπει να προσλάβουμε πραγματικότητες που άλλες σχολές της κοινωνιολογικής σκέψης δεν μας βοηθούν να το κάνουμε. Σ' αυτό το σημείο, ο συγγραφέας εγκαταλείπει την αρχική του παράσταση του κοινωνικού κινήματος και επιχειρεί μια νέα θεωρητικοποίηση των μορφών συλλογικής δράσης, οι οποίες αναδύονται από τα ρήγματα που δημιουργούνται ανάμεσα στην ορθολογικοποιημένη και στην υποκειμενικοποιημένη διάσταση του πολιτιστικού προτύπου των προγραμματισμένων κοινωνιών. Στο νέο μοντέλο που προτείνει, συγκρατεί την προηγούμενη θεωρητική του παραγωγή, αλλά την εμπλουτίζει, μερικώς, με τη θεωρία του J. Habermas για την επικοινωνιακή γνώση και το επικοινωνιακό πράττειν ή την εργαλειώδη ορθολογικότητα και το βίωμα (lebenswelt) (J. Habermas 1976 και 1987). Μέσα από τούτη τη σύνθεση, επιχειρεί να εντάξει την έννοια του νέου κοινωνικού κινήματος στο νέο πεδίο της ιστορικότητας και της ιστορικής δράσης, που αντιστοιχεί στην προγραμματισμένη κοινωνία των ημερών μας. Αφού πρώτα εξετάσουμε τον τρόπο που ο συγγραφέας αντιλαμβάνεται τη σχέση ανάμεσα στο κίνημα της ορθολογικοποίησης και των προγραμματισμένων κοινωνιών, θα περάσουμε στην αδρή οριοθέτηση της έννοιας του νέου κοινωνικού κινήματος.

i. Υποκειμενικοποίηση και ορθολογικοποίηση ως πολιτιστικά κινήματα

Σύμφωνα με τον A. Touraine, το υποκείμενο ορίζεται ως «η επιθυμία του ατόμου να είναι ένα πρόσωπο», δηλαδή η επιθυμία του κάθε ατόμου για να αναπτύξει ό,τι ατομικότερο και προσωπικότερο έχει. «Η κατάφαση και άμυνα του υποκειμένου είναι παρούσες πίσω από κάθε διαμάχη, στην οποία παίρνει μέρος ένα κοινωνικό κίνημα» (A. Touraine, 1993a, σ. 29-30). Αυτό σημαίνει πως υποκείμενο δεν είναι παρά η κατασκευή του ατόμου ως δράστη (acteur) στο πλαίσιο μιας κοινωνικής διαμάχης. Συνεπώς, το υποκείμενο δεν μπορεί να υπάρξει, παρά μόνο ως κοινωνικό κίνημα, δηλαδή ως αμφισβήτηση των λογικών της ευταξίας, είτε αυτές ενδέονται με ωφελμιστική περιβολή, είτε παίρνουν τη μορφή της κοινωνικής ολοκλήρωσης (A. Touraine, 1993, σ. 272 και 274).

Στο πλαίσιο των νεωτερικών κοινωνιών εμφανίστηκαν δύο

αντιθετικά πολιτιστικά κινήματα, τα οποία, ως αδιαίρετο ζεύγος με συνεχώς αυξανόμενες εντάσεις, ορίζουν τους πολιτιστικούς προσανατολισμούς τούτων των κοινωνιών: η υποκειμενικοποίηση και η ορθολογικοποίηση. Το πρώτο κίνημα εμπερικλείει την προσωπική εμπειρία και τα βιώματα, ενώ το δεύτερο οδεύει προς μία πλήρως υπολογισμένη οργάνωση της ζωής (προσωπικής, οικογενειακής, εργασίας). Τα δύο αντιθετικά πολιτιστικά κινήματα συνεχίζουν να συγκροτούν το πολιτιστικό πρότυπο και των προγραμματισμένων ή «υπέρ-νεωτερικών και όχι μετά-νεωτερικών» κοινωνιών.

Ο Α. Touraine προσπαθεί να διαχωρίσει την παράσταση του πλήρους εκλογικευμένου βεμπεριανού καπιταλιστή, ο οποίος χαρακτηρίζεται από την κατίσχυση της ορθολογικότητας, σε όλους τους τομείς της ζωής (εργασία, ιδιωτική ζωή, κ.λπ.), από τον υποκειμενικοποιημένο αστό. Η υποκειμενικοποίηση, παρατηρεί, ήταν για πολύ στα χέρια των κυρίαρχων (Α. Touraine, 1993, σ. 274-275). Όμως, από τη στιγμή που κατισχύουν τα ορθολογικά οικονομικά (αγγλική εκβιομηχάνιση) και πολιτικά (γαλλική επανάσταση) μοντέλα, δημιουργείται ένα ρήγμα στην ενότητα ορθολογικοποίηση-υποκειμενικοποίηση. Είναι ακριβώς τότε που η διευθύνουσα τάξη επιζητεί την ταξιθέτηση της συνολικής κοινωνίας, μέσα από την ορθολογική αντίληψη των κοινωνικών ρόλων. Ταυτόχρονα, το υποκείμενο αντιτίθεται στην υποταγή του στους προδιαγραμμένους κοινωνικούς ρόλους επικαλούμενο τη ζωή, τον έρωτα ή τη σεξουαλικότητα και την κοινότητα (Α. Touraine, 1993, σ. 275-276). Το εργατικό κίνημα εγγράφεται σε τούτο το πολιτιστικό κίνημα της υποκειμενικοποίησης σε περιόδους που αποδεσμεύεται από το ορθολογικό πολιτικό μοντέλο (κόμμα, κ.λπ.) και θέτει υπό αμφισβήτηση την εκλογικευμένη οργάνωση της εργασίας και τους προδιαγραμμένους κοινωνικούς ρόλους των εργατών στη ζωή (π.χ. γκεστιστές) (Α. Touraine, 1993, σ. 276-277).

Θα ήταν, όμως, λάθος η ταύτιση καπιταλισμού-ορθολογικοποίησης και εργατικού κινήματος-υποκειμενικοποίησης. Καθότι αυτό το ζεύγος (ορθολογικοποίηση-υποκειμενικοποίηση), συνιστά το πολιτιστικό πρότυπο της βιομηχανικής κοινωνίας, οι δύο κοινωνικές πλευρές (κεφαλαιούχοι-εργάτες), έχουν την ίδια πίστη στην εργασία, στην αποταμίευση και στον ερωτο-οικογενειακό προγραμματισμό (Α. Touraine, 1993, σ. 277-278). Συνεπώς, η ταύτιση κοινωνικού κινήματος και εργατικής τάξης είναι άστοχη, γιατί το πρώτο είναι, ταυτόχρονα, «κοινωνική διαμάχη και πολιτιστικό σχέδιο», κάτι που δεν ισχύει για την εργατική τάξη (Α. Touraine, 1993, σ. 279).

Περνώντας από τις βιομηχανικές στις προγραμματισμένες κοινωνίες, το σκηνικό μέσα στο οποίο εκτυλίσσονται τα κοινωνικά δρώμενα αλλάζει. Με την αλλαγή του σκηνικού, αλλάζει καταρχάς το κύριο διακύβευμα της διαμάχης. Ενώ στην πρώτη περίπτωση το διακύβευμα ήταν ο έλεγχος των μέσων παραγωγής και της οργάνωσης της εργασίας, στη δεύτερη περίπτωση, η συλλογική δράση αποκόπτεται από την οικονομική θεματική και συγκροτείται γύρω από θέματα που αφορούν στην καθημερινή ζωή και στις πολιτιστικές παραγωγές (παιδεία, υγεία, πληροφορία) (A. Touraine, 1993, σ. 284-288).

Εξαιτίας, κυρίως, της αυξανόμενης υπερδιαφοροποίησης και της ταυτόχρονης ανάδυσης μιας πληθώρας πολιτιστικών ταυτοτήτων, ορισμένες «μετα-νεωτερικές» συστημικές θεωρήσεις προβαίνουν στον πλήρη διαχωρισμό δραστών και συστήματος. Θεωρούν πως οι πρώτοι δεν ορίζονται πλέον από τις κοινωνικές σχέσεις, αλλά από μια πολιτιστική διαφορά, ενώ το σύστημα αποκτά αυτοποιητικές ικανότητες (A. Touraine, 1993, σ. 290). Ο A. Touraine δεν διαφωνεί με την προδιαγραφόμενη προοπτική της δημιουργίας ενός πολιτιστικού ρήγματος που θα διέλυε το χώρο της κοινωνικής διαμάχης. Όμως, επιμένει, τούτο δεν συνιστά τη μοναδική δυνατή προοπτική, γιατί πάντα πίσω από τις τεχνικές (είτε πρόκειται για εκ-μηχανοποίηση, είτε για εκ-πληροφοριοποίηση) βρίσκονται κοινωνικές σχέσεις, κάτι που σημαίνει πως οι εντάσεις και οι διαμάχες δεν μπορεί να εξαλειφθούν. Οι κοινωνικές σχέσεις είναι αλληλένδετες με την ιδέα του υποκειμένου. Το άτομο, σ' αυτό το νέο σκηνικό, γίνεται υποκείμενο, καθώς αντιτίθεται στο σύστημα ή στον καταναλωτισμό (A. Touraine, 1993, σ. 290-292). Συνεπώς, «καταναλωτική κοινωνία και άμυνα του υποκειμένου είναι δύο αντιθετικοί δράστες των οποίων η διαμάχη ορίζει τη μορφή που παίρνει μια μεταβιομηχανική κοινωνία, η οποία δεν είναι ουδόλως μετα-νεωτερική, αλλά, αντιθέτως, υπερνεωτερική» (A. Touraine, 1993, σ. 293).

Η υποκειμενικοποίηση είναι μια διαδικασία που αναδύεται στο πλαίσιο των βιομηχανικών κοινωνιών και συνεχίζει να υφίσταται στις μεταβιομηχανικές, ως αντίθεση του υποκειμένου στο σύστημα και στην ορθολογικοποίηση. Αυτή η αντίθεση συγκεκριμενοποιείται στα νέα κοινωνικά κινήματα, τα οποία «μιλούν περισσότερο για αυτοδιαχείριση παρά για το νόημα της ιστορίας, για περισσότερη εσωτερική δημοκρατία, παρά για την κατάληψη της εξουσίας» (A. Touraine, 1993, σ. 288).

ii. Νέα κοινωνικά κινήματα

Ποια, όμως, είναι αυτά τα νέα κοινωνικά κινήματα, τα οποία με τη δράση τους αντιτίθενται στις συστηματικές λογικές; ο Α. Touraine δεν οριοθετεί λεπτομερειακά το πεδίο εφαρμογής της έννοιας του νέου κοινωνικού κινήματος. Επιπλέον, όπως παρατηρεί ο D. Rucht, ειδικός στα κινήματα και ιδιαίτερα εμπνευσμένος από τη σκέψη του Α. Touraine, «η αυστηρή γνώση των νέων κοινωνικών κινήματων παραμένει ακόμα μικρή» (D. Rucht, 1993, σ. 81 και 1991). Καθότι οι εμπειρικές μελέτες τούτων των κινήματων είναι αρκετά περιορισμένες, οι δυνατότητες θεωρητικής επεξεργασίας νέων θεωρητικών πλαισίων και κατασκευής νέων κατηγοριών ανάλυσης τούτων των φαινομένων συλλογικής δράσης, είναι επίσης περιορισμένες. Το αμεσότερο αποτέλεσμα της ελλειπούς εμπειρικής διερεύνησης των κοινωνικών κινήματων στο πλαίσιο των μεταβιομηχανικών κοινωνιών, αντανakλάται στις κατηγορίες ανάλυσης των προβιομηχανικών ή παραδοσιακών, των βιομηχανικών ή νεωτερικών και των μεταβιομηχανικών ή προγραμματισμένων κοινωνιών.

Ο Α. Touraine επιχειρεί μια ελάχιστη οριοθέτησή του πεδίου εφαρμογής της έννοιας του νέου κοινωνικού κινήματος. Αναθεωρώντας πολλές από τις παλαιότερες απόψεις του, βλέπει τα νέα κοινωνικά κινήματα να καλύπτουν την περιοχή που δημιουργείται από την ένωση του λόγου (*raison*) και του Υποκειμένου. Ο λόγος και το Υποκείμενο «μπορούν να ενωθούν και ο φορέας τούτης της ένωσης είναι το κοινωνικό κίνημα, δηλαδή ο μετασχηματισμός της προσωπικής και πολιτιστικής άμυνας του Υποκειμένου σε συλλογική δράση, που κατευθύνεται ενάντια στην εξουσία που υποτάσσει το λόγο στα συμφέροντά της» (Α. Touraine, 1993, σ. 430). Οι νέες κοινωνικές διαμάχες, οι οποίες είναι αποτέλεσμα της ένωσης υποκειμένου και λόγου, συγκροτούνται, κυρίως, γύρω από το ρόλο και τη λειτουργία των πολιτιστικών βιομηχανιών (υγεία και νοσοκομειακή περίθαλψη, εκπαίδευση, τηλεόραση) (Α. Touraine, 1993α, σ. 32-35).

Όμως, το ερώτημα που τίθεται είναι το κατά πόσο τούτες οι νέες διαμάχες δεν εντάσσονται σε μια προηγούμενη κατηγορία ανάλυσης των συλλογικών δράσεων του συγγραφέα, αυτή των συμπεριφορών θεσμικής έντασης (Α. Touraine, 1973). Όπως αυτά, που τη δεκαετία 1970, ονόμασε ο συγγραφέας νέα κοινωνικά κινήματα (φοιτητικό, φεμινιστικό, οικολογικό, διάφορα τοπικιστικά και πολιτιστικά) αποδιοργανώθηκαν την επομένη της θέσπισης των διεκδικήσεών τους (Α. Touraine, 1993α, σ. 32-33), έτσι και οι

νέες κοινωνικές διαμάχες που αφορούν στις πολιτιστικές βιομηχανίες, μπορούν κάλλιστα να συνιστούν απλές συμπεριφορές θεσμικής έντασης, οι οποίες θα εξαφανιστούν από τη στιγμή που θα υπάρξει η πολιτικο-θεσμική κατοχύρωση των διεκδικήσεών τους.

Τελικά, θα μπορούσαμε να παρατηρήσουμε, πως στη σκέψη του συγγραφέα, το μετακοινωνικό Υποκείμενο των προ-νεωτερικών κοινωνιών μετασχηματίζεται σε δράστη (acteur) της αλλαγής των νεωτερικών κοινωνιών και ο τελευταίος μεταμορφώνεται σε υποκείμενο του παζαρέματος των υγειονομικών, εκπαιδευτικών και γενικότερα επικοινωνιακών προϋποθέσεων της ύπαρξής του.

Κάνοντας μια τελευταία παρατήρηση, θα λέγαμε πως ο A. Touraine κατασκευάζει μια πρωτότυπη θεωρία της παραγωγής των κοινωνιών, η οποία είναι στηριγμένη στη μελέτη της ιστορικής κίνησης. Η προβολική επαλήθευση τούτης της θεωρίας, όπως συμβαίνει με κάθε κοινωνική θεωρία, θα εξαρτηθεί από το βαθμό διάχυσης των παραστάσεων που οχηματαγωγεί, δηλαδή από το κατά πόσο οι φορείς θα εστερνιστούν την «αλήθεια» που πρεσβεύει, για να την καταστήσουν έτσι εμπειρικά επαληθεύσιμη ή διαψεύσιμη στο πεδίο της κοινωνικής πρακτικής.

Βιβλιογραφία

- Γ. Βέλτσος, *Η μη κοινωνιολογία*, Παπαζήσης, Αθήνα, 1988.
- Π. Τερλεξής, «Ο λειτουργισμός πέθανε. Ζήτη ο λειτουργισμός», στο *Το Βήμα των Κοινωνικών Επιστημών*, 9/1992, σ. 37-67.
- Α. Τουραίν, «Κοινωνικά κινήματα», στο *Λεβιάθαν*, 2/1989, σ. 17-28 (μετ. Γ. Ν. Μερτίκας).
- Κ. Τσουκαλάς, *Κράτος, κοινωνία, εργασία στη μεταπολεμική Ελλάδα*, Θεμέλιο, Αθήνα, 1987.
- R. Boudon, *L' idéologie ou l' origine des idées reçues*, Fayard, Paris, 1986.
- P. Bourdieu, *Questions de sociologie*, Ed. de Minuit, Paris, 1980.
- N. Elias, *Qu' est-ce que la sociologie*, Ed. de l' Aude, Paris, 1970.
- N. Elias, *N. Elias par lui-meme*, Fayard, Paris, 1987.
- Ph. Fritsch, «La réception différenciée des auteurs: circulation des idées et effet de champ», στο *Regards Sociologiques*, 4/1992, σ. 65-81.
- J. Habermas, *Théorie de l' agir communicationnel*, 2 Vol., Fayard, Paris, 1981.
- Chr. de Montlibert, «L' hétéronomie du champ de la sociologie», στο *Regards Sociologiques*, 5/1993, s. 31-34.
- G. Rocher, *L' organisation sociale*, Ed. du Seuil, Paris, 1968.
- D. Rucht (ed.), *Research on Social Movements*, Campus und Westview Press, Frankfurt a/M, 1991.

- D. Rucht, «L' analyse des nouveaux mouvements sociaux», στο F. Chazel (dir.), *Action Collective et mouvements Renault*, CNRS, Paris, 1993.
- D. Rucht, *Sociologie de l' action*, Ed. du Seuil, Paris, 1965.
- D. Rucht, *La production de la société*, Seuil, Paris, 1973.
- D. Rucht, *Pour la sociologie*, Seuil, Paris, 1974.
- D. Rucht, *Lettres á une étudiante*, Seuil, Paris, 1974.
- D. Rucht, *Les sociétés dépendantes*, Duculot, Paris, 1976.
- D. Rucht, *La voix et le regard*, Seuil, Paris, 1977.
- D. Rucht, *Le retour de l' acteur*, Fayard, Paris, 1984.
- D. Rucht, *Le mouvement ouvrier*, Fayard, Paris, 1984.
- D. Rucht, *Critique de la modernité*, Fayard, Paris, 1993.
- D. Rucht, «Découvrir les mouvements sociaux», στο F. Chazel (dir.), *Action collective et mouvements sociaux*, RUF, Paris, 1993.

